

HOEFBLAD

49° jaargang nr.1

december 2012 januari februari 2013

jonge Jan van Gent

Foto Wim Tuijtelaars

NATUURVERENIGING

KEN EN GENIET

BESTUURSPRAATJE

Als u dit leest, zou het misschien al eens gevroren of gesneeuwd kunnen hebben, het wordt winter, een moeilijke tijd voor de mens, maar ook voor de natuur.

Gelukkig zijn er velen van u actief, zo worden in ieder geval de vogels ruim voorzien van voer en dat is vaak hard nodig.

Voor ons natuurliefhebbers is er in de winter genoeg te beleven, immers er komen elk jaar toch wel bijzondere vogels naar Nederland en in de bossen en dan vooral de randen, zitten vaak grote gemengde groepen vogeltjes. Bij vorst en sneeuw is het landschap zeer de moeite waard. Genoeg reden om ook in de winter eens mee te gaan met één van onze tochten.

Het eerste grote evenement, dat niet meer weg te denken is, de kerstmorgen vindt plaats, net als vorig jaar, in de bovenzaal van Musis, Julianastraat 122, we gaan er weer een gezellige ochtend van maken, een ieder, ook uw partner, is natuurlijk van harte welkom.

Vervolgens organiseren we al vele jaren de snertwandeling, een korte wandeling in onze eigen omgeving, die voor de meesten onder ons goed te doen is. Dit jaar bezoeken we de omgeving van het kanaal, we vertrekken bij Café Aurora, Kerkstraat 43 te Dongen. Ook als u niet mee wandelt kunt u aan de bijeenkomst na afloop deelnemen, zorg dan dat u rond 11.45 uur aanwezig bent. Wel dient u zich hiervoor op te geven, zodat we weten hoe groot de pot snert moet zijn.

In het programma staat bij deze wandeling gemakpad vermeld, dit zetten we voortaan bij wandelingen, welke ook gemaakt kunnen worden door mensen die moeilijk ter been zijn, het zijn kortere tochten, met beter begaanbare paden, er staan 4 van dergelijke wandelingen op het programma. Op de snertwandeling na betreft het hier allemaal rolstoelpaden.

We hebben in overleg met bestuur en gidsen deze tochten op het programma gezet, omdat gebleken is dat daar behoefte aan is. Daarbij is het van belang, dat degene die slecht ter been is, dit zelf goed weet in te schatten en **niet** deel neemt aan de toch zwaardere tochten, dit om problemen onderweg te voorkomen. We hopen op deze manier, een ieder aan zijn trekken te laten komen en op een plezierige, maar vooral ook veilige manier, u allen deel te laten nemen aan onze tochten.

Naast onze tochten zijn er de winteravonden, zo gaan we met Leo Reijnierse struinen door de natuur en met Wim Tuytelaars genieten van waterrijk Nederland. Later zijn fia Grootzwagers en ook Hanny Oerlemans nog aan de beurt, maar meer hierover in het volgend Hoefblad.

Waar u wel voor uitgenodigd wordt is de algemene ledenvergadering, een bijeenkomst waar u uw zegje kan doen en bijgepraat zal worden over de activiteiten komend jaar en wij als bestuur onze verantwoording af leggen over allerlei verenigingszaken.

Zoals u de laatste Hoefbladen ziet, staan er steeds minder verslagen van tochten in het Hoefblad, het is moeilijk aan schrijvers te komen, dat is bijzonder jammer, maar het is niet anders, vandaar dat er steeds meer informatieve artikeltjes komen in ons verenigingsblad, dat is ook wel leuk. Toch als u zich geroepen voelt, zijn uw verslagen van harte welkom.

Christ Grootzwagers

MEDEDELING CONTRIBUTIEBETALING

Beste leden,

Betreft de contributiebetalings over 2013.

Aangezien dit Hoefblad van december 2012 t/m februari 2013 loopt zit de eventuele contributienota niet bij dit Hoefblad.

U krijgt in januari 2013 een e-mail met de contributienota, indien uw e-mail adres bij mij bekend is.

Indien ik geen e-mail adres van u hebt, ontvangt u bij het volgende Hoefblad Maart 2013 een contributienota.

Graag de contributie in 2013 voldoen, niet in 2012 i.v.m. de jaarrekening.

Bedankt voor uw medewerking,

John van Meggelen

Penningmeester

Net na het ter perse gaan van het vorige Hoefblad bereikte ons het overlijdensbericht van mevrouw **Toos Wijnands-Hendriks**.

Toos was een bescheiden vrouw die veel van de natuur hield. Met de algemene ledenvergadering zou zij gehuldigd worden i.v.m. haar 25 jarig lidmaatschap, helaas kon zij daar toen niet bij zijn, de oorkonde met drankje is later aan haar gegeven. Daar was zij zeer dankbaar voor.

Als Ken en Genieter zette zij zich op haar eigen manier in voor de natuur, tijdens haar vele vrijwilligerswerk.

Zij overleed op 30 augustus in de leeftijd van 70 jaar.

Wij wensen haar man Charles en hun kinderen Anette en Paul veel sterkte bij het verwerken van hun verlies.

TUINVOGELTELLING 2013

Vogelbescherming organiseert de tiende Nationale Tuinvogeltelling. In het weekend van 19 en 20 januari 2013 tellen tien-duizenden mensen de vogels in hun tuin of op hun balkon.

Ga voor meer informatie en invullijst naar:

www.tuinvogeltelling.nl

Instructies

1. Kies voor uw telling een dag in het weekend van 19 en 20 januari 2013 Het moment kunt u zelf uitkiezen.
2. Zoek op die dag een plek bij het raam vanwaar u de hele tuin of het balkon overziet.
3. Houd pen en papier (of de handige scorelijst/vogelzoekkaart) bij de hand en eventueel een vogelgids en verrekijker.
4. Tel een halfuur lang.
5. **Noteer per vogelsoort het hoogste aantal dat u, in dit halfuur, tegelijkertijd in uw tuin ziet.**
6. Vogels die alleen maar voorbij vliegen hoeft u niet mee te tellen.

7. Na het half uur tellen geeft u uw resultaten door via deze site.
8. De landelijke resultaten kunt u ook via de site volgen.

Nuttig om te weten:

- 's Morgensvroeg zijn vogels het actiefst en valt er dus het meest te tellen.
- U hoeft geen onderscheid te maken tussen vrouwtjes- en mannetjesvogels.
- Wilt u weten wat er bij u in de tuin zit? Op de lijst van 25 meest voorkomende tuinvogels vindt u de foto's en geluiden. Heeft u moeite met herkennen? Dan vindt u hier de families bij elkaar met een beschrijving.
- Zorg niet alleen goed voor de vogels, maar ook voor uzelf: een comfortabele plek en iets te drinken onder handbereik!
- U ontvangt na afloop een e-mail met uw persoonlijke resultaten!
- Op zondagavond 20 januari maakt Vogelbescherming op deze site en via de media de Tuinvogel top-tien van 2013 bekend.

Handige scorelijst

Om het u wat makkelijker te maken hebben we een handige scorelijst als hulpmiddel. Leer de meest voorkomende tuinvogels alvast kennen en gebruik de scorelijst bij het tellen van de vogels in uw tuin. Op de scorelijst ziet u afbeeldingen van de 25 meest voorkomende tuinvogels. Download op de website de scorelijst/vogelzoekkaart.

Online invoer van gegevens

De scorelijst is een kopie van het online telformulier. Na uw telling kunt u via de website resultaten doorgeven. Het online telformulier gaat vanaf zaterdag ochtend 8.00 uur online.

Meer tellen?

Wilt u vaker vogels tellen? Dat kan! Duizenden vrijwilligers tellen het hele jaar door vogels en dragen zo bij aan het wetenschappelijk onderzoek naar vogels. SOVON Vogelonderzoek Nederland organiseert de landelijke tellingen.

Er zijn tellingen in alle seizoenen van het jaar, die veel of weinig tijd kosten, en waarvoor meer of minder vogelkennis en ervaring zijn vereist. Er zit dus vast een geschikt telproject voor u bij! Ook is er een speciale vogeltelcursus.

Aan de hand van de telgegevens houdt SOVON bij of vogels vooruit of achteruit gaan. De wetenschappelijke data vormen de basis voor het natuurbeleid en –beheer in Nederland. Ook stelt SOVON jaarlijks de Vogelbalans samen.

Natuurlijk kunt u ook terecht bij onze eigen vogelwerkgroep, welke aan diverse tellingen meedoet en ook vogeltochten organiseert. De leider is Leo Reijnierse: vogel@kenengenet.nl.

WATERRIJK NEDERLAND

In deze serie neem ik u mee op ontdekkingstocht door Nederland naar waterrijke gebieden.

Dicht bij huis, langs het Wilhelminakanaal, ontdekte ik deze winter een Houtsnip op het ijs van de bermsloot. Tevens wist

ik hier Aalscholvers vast te leggen in de sneeuw en op de ijschotsen van het Wilhelminakanaal. In de houtwal langs de sportvelden spotte ik nog een Kleine Bonte Specht. Een koereiger liet zich prachtig bewonderen in Oosteind. In Tilburg, bij het waterleidingsbedrijf, waren Bokjes niet te missen.

Tijdens een tochtje Biesbosch kreeg ik een Visarend in het vizier. De Oosterscheldekering was goed voor de Grote Burgemeester, Dwergmeeuw en Ruigpootbuizerd. Bij Burghsluis lieten zich Velduilen en een Kraanvogel schitte-

rend vastleggen. De Brouwersdam was goed voor o.a. een Kleine Jager, Drieteenmeeuw, Pontische Meeuw, Grote Zee-eend, Zeekoet, Oeverpieper, Rosse Franjepoot en een jonge Jan van Gent. Bij de haven van Stellendam heeft wekenlang een Kleine Burgemeester zich regelmatig mooi laten zien. Mooie beelden van de Zwarte Stern in de Zouweboezem. In de Oostvaardersplassen liep ik tegen een mooie IJsvogel aan, alsmede een jonge Purperreiger. Een Steppekiekendief wist ik prachtig te fotograferen bij Exloo in de provincie Drenthe. Groningen liet zich ook niet onbetuigd met een Witwangstern en Lachstern. Bij Beerze in de provincie Overijssel heeft een koppel Grauwe Klauwieren drie jongen groot gebracht, waarvan u mooie beelden te zien krijgt. De serie wordt verder gecompleteerd met nog, andere niet genoemde vogelsoorten, mooie landschapsbeelden, bloemen, dieren waaronder een zich poetsende haas, vlinders en libellen.

Kom kijken en laat u verrassen, graag tot 26 februari 2013.

Wim Tuijelaars

VLINDERWERK GROEP NAAR DE HEEMTUIN RUCPHEN

Op 12 augustus ging de Vlinderwerkgroep van Ken en Geniet samen op excursie naar de Heemtuin in Rucphen. De ruim 2 hectare grote wilde bloementuin is aangelegd door medewerkers van de Sociale Werkvoorziening in Roosendaal. Deze prachtige heemtuin toont de bezoeker een afspiegeling van de natuur en het landschap in Brabant van vroeger. Het is het landschap uit de geboortestreek van Vincent van Gogh. De verschillende biotopen met daarin maar liefst 400 soorten wilde bloemen trekken natuurlijk ook heel wat vlinders aan. Eind zeventiger/begin tachtiger jaren van de vorige eeuw werd gestart met het rooien van minder vitaal zeedennenbos en sterk verwaarloosde Amerikaanse eiken. Er werd toen ook een randbeplanting aangebracht en een afrastering. De bomen en struiken van de randbeplanting zijn nu uitgegroeid tot een prachtig bosbiotoop, waar het bont zandoogje zo graag leeft: donker met lichte (zonnige) plekje, precies zoals de vlinder zelf er ook uitziet.

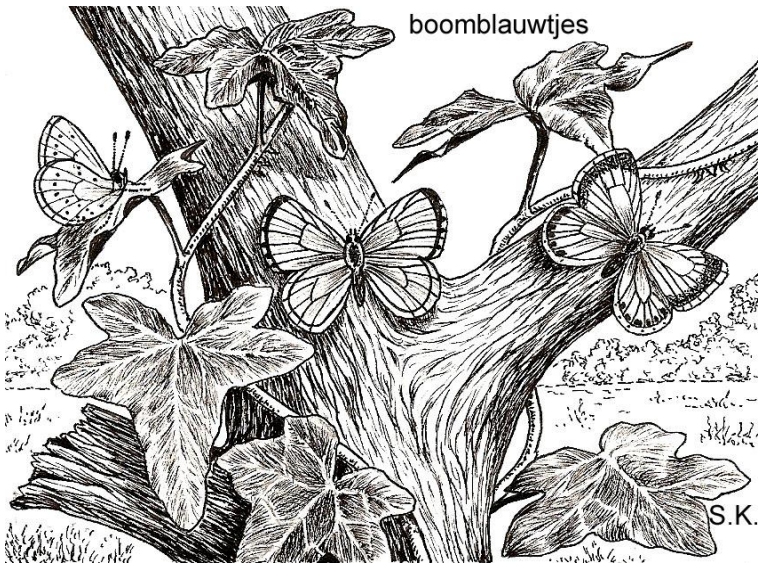

We wandelen over “*Ut Klokkebaajepadje*” en “*Ut Laast de Beekstrotje*”, waar we naast klokkebaaje ook de salomonszegel met een hele rij zwarte bessen verstopt onder de tak van

bladeren en de knallend oranje-rode bessen van de gevlekte aronskelk vinden.

In 1986 werd in het middengedeelte 't Venneke aangelegd, er werden poelen gegraven en de moerassen krijgen vorm. We zien hier nu vele libellen rondzweven, zoekend naar voedsel. Ook worden op de waterplanten de eitjes afgezet. Grote bossen gagel geuren heerlijk als je erlangs wandelt.

De kattenstaarten trekken menig witje aan; hoewel ze niet geuren bieden deze bloemen veel nectar. Tevens is de kattenstaart één van de waardplanten voor het boomblauwtje (zie tekening volgende pagina), die zien we hier een plekje zoeken om eitjes af te zetten. De onderkant van de vleugels van dit blauwtje is zilvergrijs met kleine zwarte stipjes. Vroeger werd hij ook wel zilverblauwtje genoemd. De bovenkant is hemels-

blauw met een zwarte rand, smal bij het mannetje, breed bij het vrouwtje. Andere waardplanten van deze vlinder zijn vuilboom (vandaar de naam), struikheide, klimop en hulst. Ook het koninginnenkruid groeit graag op deze vochtige grond en is vandaag dé nectarkroeg bij uitstek, menig vlinder vindt hier een rijk voorziene dis. Wat we aantreffen? Tientallen citroenvlinders, atalanta's, dagpauwogen en kleine vossen smullen van een heerlijk vlindermaal.

In “Ut Moeras” en “de Sijpeltjes” vinden we vele planten, sommige uitgebloeid zoals de grote ratelaar en de beenbreek, maar ook nu nog bloeide planten als de echte koekoeksbloem, grote pimpernel en de blauwe knoop, ook een echte vlinderlokker.

Een andere biotoop in de heemtuin is het heidegebied. Een groot deel van de beplanting is geschonken door Brabants Landschap: op het Padvindersven is 250 kubieke meter heideplaggen handmatig geplagd en de gemeente mocht “om niet” de plaggen hebben. Op de vochtige heide zien we o.a. dopheide, klokjesgentiaan, valkruid, wollegras en zonnedauw. Op de droge heide staat de struikheide nu volop in bloei en trekt vele bijen, hommels en vlinders aan, zoals de kleine vuurvlinder, het hooibeestje en het icarusblauwtje. En ook een groepje Ken en Genieters!

Het landschap van vroeger kende natuurlijk ook cultuurgebied, en ook dat is in de heemtuin aanwezig. Zo is er een blauwgraslandje zoals dat langs de Maas voorkwam, een kalkgraslandje, een korenakker en een hoogstamboomgaard, met daaronder het “Vlinderweike”. Het koren is pas gemaaid en staat in schoven te drogen. Maar er zijn nog plekjes gespaard,

waar we de korenbloem, klaproos en kamille tussen het graan kunnen bespeuren. Oranje zandoogje en bruin zandoogje snoepen hier nog van de akkerdistels en het jakobskruiskruid die langs de randen nog in bloei staan.

Via het Kapellenpadje en het Kapellenweitje, waar we nogmaals worden vergast op grote bossen koninginnenkruid met verschillende kapellen (zoals vlinders vroeger genoemd werden) gaan we naar Ut Gebouwke, waar we nog een kop koffie drinken en dan weer huiswaarts keren.

Fia Grootzwagers

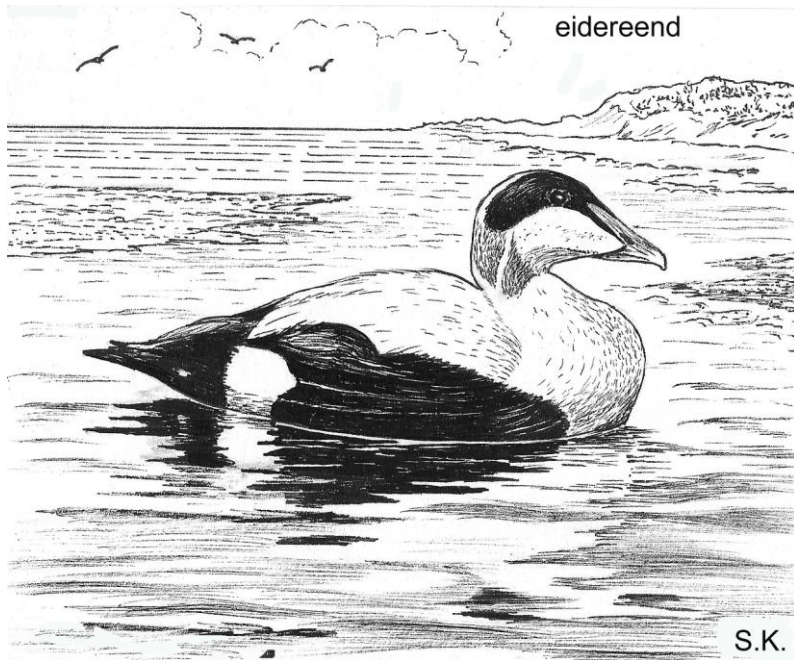

VOGELWERKGROEP OP EXCURSIE NAAR DE ZUIDPIER BIJ IJMUIDEN.

Zaterdag 15 september is de werkgroep met 11 leden naar het Kennemerstrand en de Zuidpier bij IJmuiden gereisd voor een natuurtocht die zich met name richt op het beleven van de vogeltrek. Met name rond de Zuidpier is er voor de vogelaar veel te zien: in het voor- en najaar trekken verschillende soorten water- en kustgebonden soorten langs of blijven hier enige tijd pleisteren. Tevens treft men in de winter een aantal soorten aan die het hier best naar hun zin hebben en zich korte of lange tijd ophouden in de beschutting van de pieren.

Na anderhalf uur in de auto gezeten te hebben, zijn we rond half tien aangekomen op het parkeerterrein bij het Kennemerstrand. Eerst een plekje zoeken waar we een kopje koffie kunnen nuttigen en waar de dames even naar de wc kunnen, maar dat valt nog niet mee. Hoewel het al best druk is aan het strand zijn de vele standtenten nog niet geopend en diegene die wel open is, is ook weer gesloten omdat er een besloten feest plaatsvind. Gelukkig kunnen we hier wel even van het

toilet gebruik maken. Op het strand aangekomen eerst maar even gekeken wat hier zoal te zien is op het water en aan het strand. Vele grote- en kleine mantelmeeuwen, kokmeeuwen

en zilvermeeuwen in vele soorten kleden zodat het moeilijk determineren is of het een juveniele zilvermeeuw of een eerstejaars kleine mantelmeeuw is, wel interessant om de vele soorten kleden bij elkaar te zien en erover te discussiëren. Ook hier zien we een grote groep grote sterns vergezeld door een groep scholeksters terwijl op het water een grote groep eiders gespot wordt. Plotseling krijgen we een niet alledaags voorkomende vogel in de kijker, een Noordse Pijlstormvogel. Verder langs het strand wandelend zagen we tegen de pier aan een aantal fotografen met hun buik in het zand liggen en een aantal vogels fotograferen, wat zou daar zo bijzonder zijn? Een drietal Rosse Grutto's liet zich mooi fotograferen. Op de Zuidpier aangekomen (de Zuidpier steekt 2,9 km ver de zee in), zagen we een aantal steenlopers fourageren maar een

kleiner steltloperkje viel op, het is een bont strandloperkje. Omdat er al een aantal dagen de zeldzaam voorkomende kuifaalscholvers gemeld worden, keken we goed naar de vele aalscholvers die voorbij kwamen.

Dat het moeilijk determineren is blijkt bij thuiskomst wanneer we de foto's welke we gemaakt hebben eens goed bekijken en constateren dat we wel degelijk de kuifaalscholver gezien hebben op de plek waar we onze eerste koffiepauze gehouden hebben. Na de koffiepauze wandelen we verder naar de kop van de pier waar we onderweg nog wilde eenden zien maar ook vele fouragerende steenlopers en een enkele kanoet in winterkleed. Een aantal oeverpiepers vliegen voorbij. Wanneer we op de kop aankomen staan er vele vogelspotters te turen over de zee in de hoop een zeldzaamheid te spotten. Doordat John, Marie-José en Rob intussen bekende vogelspotters zijn, komen zij ook hier weer vele bekenden tegen en worden ervaringen uitgewisseld. Er vliegt een drietal eiders over en plots roept een van de vogelaars; "op twaalf uur bij die gele boei vliegt een vaal stormvogeltje", meteen worden de kijkers en telescopen erop gericht in de hoop het beest waar te nemen. We kijken in de kijker en enkele van ons zien het kleine, moeilijk waar te nemen, vogeltje inderdaad en gaan ervan uit dat de ervaren spotter het goed heeft gezien. In de luwte van de vuurtoren, er staat toch een stevige wind hier midden op zee, maar de zon maakt veel goed, gaan we even op de grond zitten om wederom van een bakske koffie te genieten. Na enige tijd hier vertoefd te hebben gaan we toch maar weer eens terug naar het strand in de hoop nog iets nieuws te zien. Grotendeels blijft het bij de eerder genoemde soorten al ko-

men daar nog wel spreeuw, kauw en zwarte kraai bij. Vooraan bij de pier zien we ook nog een stormmeeuw en bij de haven een aantal aalscholvers waar wederom een kuifaalscholver, wat later blijkt na bestudering van de foto's, tussen zat. We lopen richting terras en onderweg zien we nog een huismus, een witte kwikstaart en een fuut.

Wanneer we aangekomen zijn op het terras en onze bestelling, welke hoofdzakelijk uit iets fris, koffie, thee of een pilsje met een heerlijk stuk appelgebak bestaat, geserveerd is worden we plots getrakteerd op het bezoek van een vos.

OK, we zijn vlak bij de duinen maar op een boulevard verwacht je zo'n beest niet. Het dier is zeer tam want het nadert tot wel op een meter en heeft duidelijk honger. Snel een paar foto's van het dier genomen. Nadat we onze

versnapering op hadden besluiten we nog even een stukje van het nabijgelegen Kennemermeer te bezichtigen.

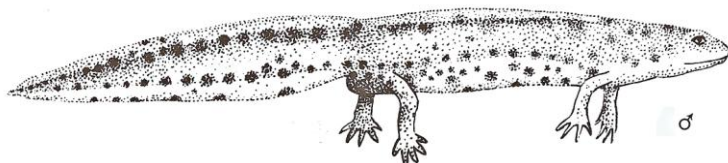
Het Kennemermeer ligt ten zuiden van de Zuidpier. Hier kun je zien hoe de natuur zijn gang gaat. Op en vooral achter het strand vormden wind en zee jonge duintjes en rond het Kennemermeer ontwikkelt zich een van de fraaiste natte duinvalleien van Nederland. We lopen op een smal pad langs het water waarop enkele wilde eenden, diverse meeuwensoorten, een aantal tafeleenden en een enkele kuifeend verblijven terwijl het aan de waterkant in de begroeiing zeer stil is op een enkele spreeuw, groenling, tjiftjaf, heggenmus en ekster na. We houden het voor gezien en keren om richting parkeerterrein om rond kwart voor vier de anderhalf uur durende terugreis te aanvaarden. Al met al was het weer een gezellige excursiedag met heerlijk zonnig weer waarin we ondanks het kleine aantal vogelsoorten toch bijzondere soorten gezien hebben.

Leo Reijnierse, contactpersoon VWG Ken en Geniet

DE VINPOOTSALAMANDER (TRITURUS HELVETICUS).

In het vorige nummer hebben we uitvoerig kennis kunnen maken met de kleine watersalamander, onze meest bekende salamandersoort. Veel minder bekend, en ook veel zeldzamer

vinpootsalamander

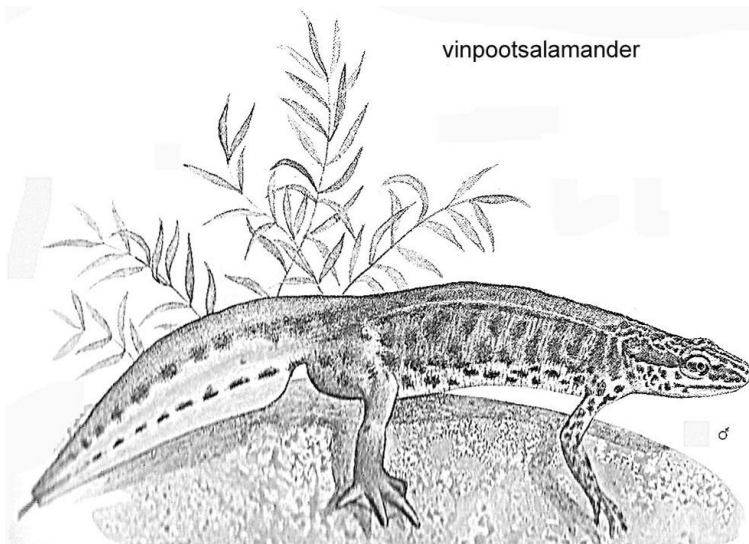

is de soort die thans besproken gaat worden, de vinpootsalamander, welke ook wel draadstaartsalamander genoemd wordt. De eerste naam dankt deze soort aan het feit, dat het mannetje gedurende de paartijd "zwemvliezen" tussen de tenen van de achterpoten heeft. Hiermede is al meteen een belangrijk kenmerk aangegeven, waarin het mannetje van deze soort zich gedurende de paartijd onderscheid van het mannetje van de kleine watersalamander, welke dan wel vliesachtige verbredingen aan de tenen van de achterpoten te zien geeft, maar welke vliezen niet de tenen met elkaar verbinden, de tenen blijven vrij van elkaar. Bij de vinpootsalamander is dit niet het geval. Een soortgelijk verhaal valt te vertellen over de naam "draadstaartsalamander". Het mannetje heeft in de paartijd aan de sierlijk afgeknotte staartpunt een draadvormig aanhangsel van ongeveer 1 cm. lang. Bij de kleine watersalamander loopt de staart gewoon uit in een punt. Naast de genoemde kenmerken, aan welke deze soort zijn namen dankt, valt nog een kenmerk te noemen, welke goed zou zijn voor een naam, die hij niet gekregen heeft, namelijk de grootte. De vinpootsalamander is onze kleinste salamander, en kleiner dus dan de kleine watersalamander. De twee eerder genoemde kenmerken zullen wel meer in het oog gesprongen zijn dan zijn afmeting, toen aan het diertje zijn Nederlandse naam werd gegeven, bovendien is het verspreidingsgebied van deze soort in Nederland zo beperkt (en is dit ook altijd geweest), dat de soort in het overgrote deel van Nederland onbekend is en dus de wel overal verbreide kleine watersalamander inderdaad de

kleinste soort genoemd mag worden. Waarom de wetenschappers het dier *Triturus helveticus* genoemd hebben is mij niet duidelijk.

Het diertje komt inderdaad in grote delen van Zwitserland (Helvetica) voor, maar ook in België en Frankrijk is deze soort min of meer algemeen verbreid; Frankrijk (Gallia) zeker komt toch veel eerder deze eer toe, wellicht heeft de naamgever het diertje voor het eerst in Zwitserland gezien, of was hij wel een Zwitser. Wat er ook van zij, het beestje moest een naam hebben, en die heeft ze gekregen.

De vinpootsalamander is bruingeel tot bruingroen van kleur, en heeft een geelwitte onderzijde. Het mannetje heeft een donkere streep van de snuitpunt, door het oog tot achter de kop, welke breder is dan bij de kleine watersalamander. De ogen zijn iets meer oranje en het diertje heeft ook een duidelijk andere "blik" dan de kleine watersalamander. In de paartijd heeft het mannetje donkere groenachtige vlekken op de flanken en een zeer fijn spikkelwerk op de bovenzijde van de kop.

Ook de poten kunnen gespikkeld zijn. Aan de onderzijde is het mannetje slechts spaarzaam gevlekt. Van achter de kop loopt over de rug een zeer laag gaafrandig kammetje, dat op de staart hoger wordt. De staart zelf is even voorbij de basis tot aan de punt geelachtig, met donkere vlekken omzoomd,

veel regelmatig dan bij de kleine watersalamander. De "kam" aan de onderzijde van de staart is zilverwit, meestal met donkere vlekjes. Naast de reeds genoemde kenmerken heeft het mannetje op de rug aan weerszijden van de kam een brede huidzoom, die nooit geheel verdwijnt en die het diertje van boven een enigszins afgeplat uiterlijk geeft. De vrouwtjes missen deze tierelantijntjes, hebben een geelbruine of groenbruine grondkleur en in de paartijd lichte voetzolen en boven en onder de staart een lichtgekleurde kam. Ook bij haar is soms de staart iets afgeknot en hangt er een zeer kort draadje aan. Aan weerszijden is vaak een donkere gekartelde streep zichtbaar. Het vrouwtje is uiterlijk zeer moeilijk te onderscheiden van het vrouwtje van de kleine watersalamander, vooral buiten de paartijd. Dat deze twee soorten zo op elkaar gelijken doet al een nauwe verwantschap met elkaar vermoeden. Het wordt echter helemaal moeilijk bij determinatie de juiste soort vast te stellen, wanneer van de kleine watersalamander vormen bekend zijn, die uiterlijke kenmerken hebben van de vinpootsalamander, zoals huidlijsten, een lage rugkam en een draadvormig aanhangsel aan de staartpunt. Deze vormen van de kleine watersalamander treft men aan in Italië en op de Balkan; het lijken wel kruisingen tussen vinpootsalamanders en kleine watersalamanders.

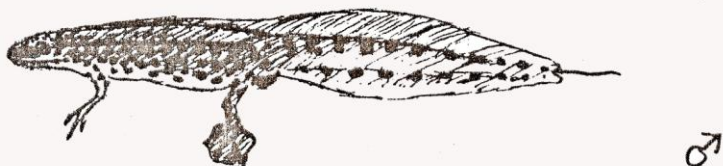
Nu komen in genoemde gebieden geen vinpootsalamanders voor, en waar ze wel voorkomen, samen met de kleine watersalamander, verschillen beide soorten wel duidelijk van elkaar. In deze streken is het dus kennelijk belangrijker dat de salamanders tijdens de paring hun partners duidelijk kunnen herkennen als van de eigen soort, dan in streken waar alleen de kleine watersalamander of alleen de vinpootsalamander voorkomt. Dit verschijnsel noemt men characterdisplacement, en valt te omschrijven als de situatie waarin verschillen tussen twee nauwverwante en op elkaar gelijkende soorten, wanneer ze beiden in hetzelfde gebied voorkomen, sterker worden binnen dat gebied, en minder worden of geheel teloor gaan in gebieden, waar maar één van beide soorten voorkomt, zoals in Italië en op de Balkan. Over de levenscyclus van deze salamander valt te zeggen dat deze nagenoeg gelijk is aan die van de kleine watersalamander. Ik zeg uitdrukkelijk nagenoeg, want er zijn verschillen. Een belangrijk verschil is, dat deze

salamander in het water overwintert. De paartijd breekt ook voor deze soort vroeg aan, in april en mei zijn er de eerste eitjes, en de larven die daar uit komen zijn zelfs voor zeer ingewijden nauwelijks te onderscheiden van die van de kleine watersalamander. Soms hebben deze larven kleine lichte parelmoerglanzende vlekjes op de flanken en de staart, maar dit is geen onderscheidingscriterium, daar deze vlekjes ook vaak ontbreken en ook de larven van de kleine watersalamanders hebben soms dergelijke vlekjes. Na de paartijd gaat ook de vinpootsalamander aan land, in het najaar echter keert ze terug naar het water, waar ze dan ook in zekere mate hun paringsdracht terugkrijgen. Ze verblijven dan op de bodem tussen gezonken bladeren en delen van waterplanten. Ook de vinpootsalamander doet er twee à drie jaar over om volwassen te worden en ook deze soort kan een leeftijd van tien tot vijftien jaar bereiken. Het verspreidingsgebied van de vinpootsalamander is veel kleiner dan dat van de kleine watersalamander. De vinpootsalamander is een echte West-Europese soort en ze komt voor in West-Duitsland, Zwitserland, Frankrijk, Noord-Spanje, het uiterste noorden van Portugal, Groot-Brittannië en België. In Nederland komt ze alleen voor in het zuiden, voornamelijk in de grensstreek van West- en Midden-Brabant, en in Limburg. Zelf heb ik de soort waargenomen in

kleine watersalamander

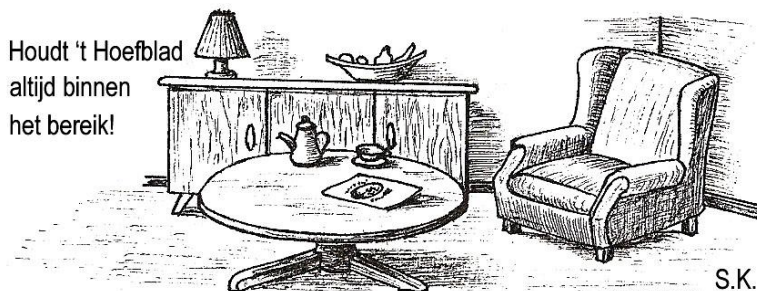

vinpootsalamander

de gemeenten Nieuw-Ginneken (1967 - 1983), Breda (1977 en 1978) en Baarle Nassau (1969). Ook zijn mij meldingen bekend van Rijsbergen en Chaam. In deze streken trof ik de soort altijd aan in sloten en vijvers in of in de onmiddellijke nabijheid van bossen. In alle gevallen kwamen in deze sloten ook Alpenwatersalamanders voor, in sommige ook kleine watersalamanders. In streken waar deze soort zeer algemeen is, zoals in Frankrijk, schijnt ze in een groot aantal verschillende biotopen voor te komen, in Nederland alleen in of bij bossen. Voor wat Nederland betreft mag deze soort dus gerust zeldzaam genoemd worden, en dit is ze ook altijd geweest. Hier ligt ook de natuurlijke grens van haar verspreidingsgebied, welke door de grote rivieren gevormd wordt. Of deze soort ook ernstig bedreigd wordt, kan men zich afvragen; de plaatsen waar men ze hier aantreft zijn in de regel al enigszins beschermd, zoals de bossen van Staatsbosbeheer. Werkzaamheden die zeer ingrijpend zijn voor het karakter van het biotoop hoeft men hier niet zo te vrezen. In de meeste van die gebieden heb ik dan ook de afgelopen tien jaar geen achteruitgang kunnen bespeuren. Echter, wel kunnen werkzaamheden in de directe omgeving van zo'n gebied zoals verlaging van grondwaterstand, natuurlijk ernstige gevolgen hebben. Ik vrees dan ook dat de aanleg van twee grote wegen in de nabijheid van Ulvenhout het grondwaterpeil in de omliggende bossen zodanig heeft beïnvloed, dat ook hier weldra geen leven meer mogelijk zal zijn voor de zich in dit gebied zo thuisvoelende vinpootsalamander. We kunnen ons dan ook met recht afvragen of we van deze soort die we in onze streken thans nog kunnen leren kennen, ook in de toekomst nog zullen kunnen genieten.

Jos van Dongen

PROGRAMMA

Zondag 9 december: Autotocht van een halve dag naar Surea bij Dorst. Jan Jansen leidt ons rond door dit mooie gebied, waar de natuur zich steeds meer ontwikkelt, van de oude situatie, het zwembad is haast niets meer terug te vinden, het gebied wordt steeds aantrekkelijker voor vogels, vlinders en andere dieren. Vlinders zullen we er nu niet zien, maar vogels hoogst waarschijnlijk wel.

Vertrektijd is 9.00 uur, verzamelen bij A.H. aan het Looiershof. Uw opgave dient u te doen voor dinsdag 4 december 20.00 uur.

Zaterdag 15december: KERSTMORGEN.

Net als voorgaande jaren bent u uitgenodigd voor de gezellige kerstochtend. We houden de kerstviering net als afgelopen jaar in de bovenzaal van de Koninklijke Harmonie Musis Sacrum. Voor de rest blijft alles hetzelfde, een hapje, een drankje enz. Natuurlijk houden we ook weer de traditionele kerstloterij.

LET OP: DE ZAAL IS OP DE BOVENVERDIEPING EN ER IS HELAAS GEËEN LIFT.

Het adres: Julianastraat 122, parkeren achter het gebouw, advies: kom indien mogelijk te voet of op de fiets.

Aanvang 10.00 uur tot ongeveer 13.00 uur.

Zondag 6 januari 2012: SNERTWANDELING: Vertrekpunt is Café restaurant Aurora, Kerkstraat 43 in Dongen. Hier leggen we uiteraard aan voor de traditionele snert met roggebrood en spek, eventueel is er ook echte Dongense peeenstamp, u dient uw keuze kenbaar te maken bij uw opgave. Ook als u niet mee kunt wandelen bent u van harte welkom, u dient dan om ongeveer 11.45 uur aanwezig te zijn

We vertrekken om 10.00 uur met de wandeling.

Opgeven voor woensdag 2 januari 20.00 uur.

Let op vanaf heden is er nog maar één vertrekpunt voor alle tochten, in overleg met de gidsen is er gekozen voor een plaats die altijd bereikbaar is, waar plaats is voor fietsen, auto's en de bus. Met een plek waar we droog staan.

DE PARKEERPLAATS VAN SPORTHAL DE SALAMANDER, BELGIËLAAN 2.

Zondag 20 januari: Autotocht van een halve dag naar de Goudberg bij Strijbeek De karakteristiek van de Goudberg ligt in de sterke geaccidenteerdheid van het met dennen en loofhout beplante terrein en het grote ven, dat door bossen aan alle kanten wordt ingesloten. Het ven vormt hierin een grote kom naast nog een paar kleine satellietplasjes. Het ven is sterk aan verlanding onderhevig, Jos van Dongen zal u samen met Jan Jansen rond leiden.

Vertrektijd is 8.30 uur, bij het **parkeerterrein van sporthal de Salamander, Belgiëlaan 2**. Opgeven voor dinsdag 15 januari 20.00 uur.

Donderdag 24 januari: Digitale fotopresentatie van Leo Reijnierse, met de titel: Struinen door de natuur. Leo neemt u mee op zijn vele tochten, in Nederland, België en Duitsland, waar hij mooie natuuroptnames heeft gemaakt. Verder een reportage over een koekoeksjong dat groot gebracht wordt door een heggenmus. En prachtige foto's betreffende de Wondere wereld van de vlinders.

De voorstelling vindt plaats in de filmzaal van de Cammeleur, Hoge Ham 126, aanvang 20.00 uur.

Zondag 3 februari: Autotocht van een halve dag naar Huis ter Heide, we bezoeken deze keer het Noordelijk gedeelte. Als alles meezit kunnen we daar vele groepen vogels waarnemen, zo zitten er in de winter groepen sijsen, putters, vinken en andere vogels. Regelmatig is ook de goudvink van de partij, zitten op de weilanden kramsvogels en koperwieken. Ook is het zeer wel mogelijk dat we oog in oog komen te staan met de Schotse Hooglanders of reeën. Gidsen zijn Jan Vrinten en Christ Grootzwagers.

Vertrektijd is 8.30 uur, bij het **parkeerterrein van sporthal de Salamander, Belgiëlaan 2**. Opgeven voor dinsdag 29 januari 20.00 uur.

Zondag 17 februari: Autotocht van een halve dag naar landgoed Moerenburg in Tilburg. Dit is een gemakpad, dat voor een ieder te doen moet zijn, een korte wandeling over goed begaanbare paden, speciaal voor hen die slechter ter been zijn. De gemeente Tilburg en Waterschap De Dommel werken

samen aan de natuurontwikkeling Moerenburg. Op dit Natuurontdekkpad is op 12 punten interessante informatie te lezen over het verband tussen natuur en cultuur. Geniet tijdens de wandeling van oude bomen, bol-akkers, beken, waterplassen en alles wat daar leeft. Moerenburg is de moeite waard om te ontdekken. Maar liefst 3 gidsen staan voor u klaar, namelijk Jan Jansen, Fia Grootzwagers en Beppie Verhage.

Vertrektijd 8.30 uur bij het **parkeerterrein van sporthal de Salamander, Belgiëlaan 2**. Opgeven voor dinsdag 12 februari 20.00 uur.

woensdag 20 februari: **ALGEMENE LEDENVERGADERING.**

Deze vindt plaats in de grote zaal van de Cammeleur, Hoge Ham 126. U bent natuurlijk allen weer van harte welkom, wij zorgen voor de koffie met wat lekkers en u hopelijk voor voldoende spreekstof. Zie ook de agenda en uitnodiging elders in dit Hoefblad.

Aanvang 20.00 uur in de benedenzaal van de Cammeleur, Hoge Ham 126.

Dinsdag 26 februari: Digitale fotopresentatie, gepresenteerd door Wim Tuytelaars, met als titel, Waterrijk Nederland. Natuurlijk zal Wim weer vele mooie opnames tonen van vooral watervogels, verder zult u kunnen genieten van sfeervolle natuurbeelden, met de nadruk op waterrijke gebieden. Variërend van het Wilhelminakanaal, Oosterschelde, Oostvaardersplassen enz. Zie ook elders in dit Hoefblad.

De presentatie vindt plaats in de filmzaal van de Cammeleur, Hoge Ham 126, aanvang 20.00 uur.

Zondag 3 maart: Autotocht van een halve dag naar het Noorderbos bij Tilburg, Jan Vrinten en Christ Grootzwagers zullen u er meer over gaan vertellen. Het is een zogenaamd compensatiebos, aangelegd in 2003 en nu al een bijzonder natuurrijke omgeving. In de voormalige voormalige vloeivelden die ooit gebruikt werden als waterzuivering. Die functie is nog af te lezen aan dijken en 'aquaducten' waarover het water geleid werd. De Noorderplas, waarvan het afgegraven zand is gebruikt voor de aanleg van de tangent, heeft een belangrijke natuurfunctie binnen dit gebied. Dit wordt bijvoorbeeld bewe-

zen door het feit dat er broedende dodaarzen en ijsvogels zijn aangetroffen.

Vertrektijd is 8.30 uur, bij het **parkeerterrein van sporthal de Salamander, Belgiëlaan 2**. Opgeven voor dinsdag 26 februari 20.00 uur.

Zondag 17 maart: Autotocht van een halve dag naar het Uivenhoutse bos onder leiding van Jos van Dongen en Jan Jansen.

Leden en niet-leden, die zich eenmaal hebben opgegeven voor één van de tochten van Ken en Geniet, dienen de aan deze tocht verbonden kosten te voldoen. Dit geldt ook als men door omstandigheden niet met deze tocht mee kan gaan, tenzij een ander de plaats van hem/haar overneemt.

Wie zich via e-mail opgeeft bij Marie-José krijgt altijd een bevestiging toegestuurd. Indien dit niet het geval is, mogelijk door vakantie, dan graag alsnog bellen naar Ad en Lenie.

OPGEVEN VOOR DEZE EXCURSIES KUNT U BIJ:

Ad en Lenie Leeggangers, Roeloff van Dalemstaat 50,
tel. 0162-313858

En bij:

Marie-José van Gestel, Hubertusstraat 9, tel. 0162-322316
Of (mobiel) 06-10120230

Of via e-mail: mjvangestel.burmanje@home.nl

MEDEDELINGEN

Als nieuw lid heten wij van harte welkom:

Ans van Hees,	van Linschotenstraat 17 Dongen
Petra Maijen-Hamers	Dahliastraat 49 Dongen
Jan Maijen	Dahliastraat 49 Dongen
Elly Jansen-Michielse	Hertenveld 1 Dongen

LIDMAATSCHAP "KEN EN GENIET" :

De CONTRIBUTIE bedraagt voor leden € 14, - per jaar.

Bij het aangaan van het lidmaatschap in de loop van het jaar wordt € 1,25 per maand berekend.

Jeugdleden (14-16 jaar), huisgenoten en 65-plussers betalen € 12, - per jaar; bij het aangaan van het lidmaatschap in de loop van het jaar betalen zij € 1,25 per maand.

De minimum donatie voor begunstigers bedraagt € 12, - per jaar, wanneer zij het verenigings tijdschrift wensen te ontvangen.

De contributie nota over 2013 ontvangt u in januari per e-mail of in maart in uw brievenbus.

Contactpersonen werkgroepen:

Uilenwerkgroep:	Thieu Verharen Stevenshof 13, 's Gravenmoer Tel. 0162-315480
Nestkastenwerkgroep:	Ad Leeggangers Roeloff van Dalemstraat 50, Dongen Tel. 0162-313858
Vogelwerkgroep:	Leo Reijnierse Kard.v.Rossumstraat 52, Dongen Tel. 0162-316475
Vlinderwerkgroep:	Fia Grootzwagers Triangelaan 17, Dongen Tel. 0162-315404
Natuurtuin Kandoel:	Peter Verschure Groenstraat 11a, Dongen Tel. 0162-313297 Anton Staps Dongenseweg 7, Kaatsheuvel Tel. 0416-273332

Copy voor het volgende Hoefblad kunt u inleveren vóór 1 februari a.s. bij het redactie-adres: Christ Grootzwagers, Kamilletuin 6, 5103CB te Dongen. Ook is het mogelijk uw copy via e-mail te versturen, **GRAAG ALS BIJLAGE VERZENDEN, ALS WORD BESTAND, arial11.**

Het e-mail adres is: **hoefblad@kenengeniet.nl**

*Het bestuur en het redactieteam van
Ken en Geniet wensen alle leden en hun gezin
Prettige Kerstdagen en een
gezond en voorspoedig 2013 toe*

AGENDA ALGEMENE LEDENVERGADERING 2013

Op **woensdag 20 februari** vindt deze vergadering plaats in de Cammeleur, Hoge Ham 126 te Dongen. Graag willen wij u uitnodigen tot het bijwonen van deze bijeenkomst, om uw wensen kenbaar te maken en mee te praten over het doen en laten van onze vereniging.

De vergadering begint om 20.00 uur; zorg dat u op tijd aanwezig bent.

De agenda:

1. Opening van de vergadering door de voorzitter.
2. Behandeling van de notulen van de algemene ledenvergadering van 2012.
3. Behandeling van de ingekomen stukken.
4. Het jaarverslag van 2012 wordt voorgelezen.
5. Het jaarverslag van de penningmeester wordt voorgelezen.
6. De kascontrolecommissie doet verslag van haar bevindingen.
7. Benoeming van de kascontrolecommissie 2013
8. Voorziening in vacatures door aftreden van bestuursleden.

De volgende personen zijn volgens het rooster aftredend: Corrie Koreman en Anton Staps. Zij stellen zich herkiesbaar namens het bestuur. Op grond van de statuten kunnen uit de algemene ledenvergadering tegenkandidaten gesteld worden. De namen van deze kandidaten, gesteund door tenminste 10 leden, moeten schriftelijk bekend worden gemaakt aan het bestuur, uiterlijk voor aanvang van de vergadering.

9. Behandeling van de begroting voor het lopende boekjaar.
10. Bespreking van de plannen voor het jaar 2013, eventueel behandeling van voorstellen vooraf gedaan door de leden.
11. Vernoeming van de jubilarissen.
12. Rondvraag.
13. Sluiting van de vergadering door de voorzitter.

VOORSTELLEN EN WENSEN

Natuurlijk is de vergadering er voor u allen; daar kunt u uw voorstellen kwijt, maar toch zouden wij als bestuur het op prijs stellen als u vooraf uw wensen al kenbaar zou willen maken bij het bestuur, zodat het één en ander vooraf besproken kan gaan worden en wij het antwoord op uw vragen of voorstellen tijdens de vergadering al kunnen geven.

Zet uw voorstellen voor tochten, diaprogramma's, films enz. op papier en wilt u zelf ook eens wat presenteren, maak dit dan zo spoedig mogelijk kenbaar aan het bestuur. Wij staan open voor al uw suggesties.

ONZE WENSEN:

Voor het bestuur zijn we op zoek naar een nieuw bestuurslid, dit ter uitbreiding van het bestuur, dus hebt u belangstelling, aarzel dan niet en neem contact op met één van de bestuursleden. U mag de eerste tijd geheel vrijblijvend eens enkele vergaderingen meemaken, voor u beslist in het bestuur zitting te willen nemen

De verschillende werkgroepen kunnen ook altijd wel helpende handen gebruiken, met name de tuinwerkgroep kan nog enkele mensen aan het werk houden, voor het onderhoud, maar ook voor nieuwe projecten, zoals de bouw van een insectenmuur, nestkastenproject en de aanleg van een ijsvogelwand. Dus wilt u actief bezig zijn, neem dan contact op met de leiders van de werkgroepen.

OOK MET MIEREN HOUDT NATUURMONUMENTEN REKENING

Komende winter gaat Natuurmonumenten aan de slag in bosdelen op Huis ter Heide. Zij voert dan kapwerkzaamheden uit om licht en ruimte te creëren, zodat er kansen ontstaan voor meer planten en dieren. De te kappen bomen zijn al netjes gemarkeerd.

Een rijk leefgebied voor planten en dieren

De rijkdom aan dieren en planten in het natuurgebied Huis ter Heide is de laatste decennia enorm toegenomen. Toch kwam uit een onderzoek naar voren dat er in enkele bosdelen nauwelijks

mieren aanwezig zijn. Een voor de hand liggende reden is het gebrek aan licht op de bodem. Mieren moeten zonbeschenen

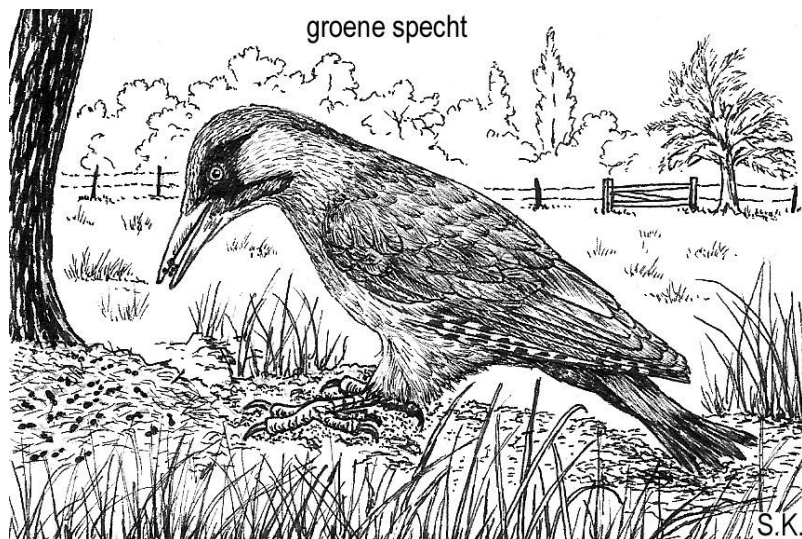

plekken hebben, willen ze daar een mierenhoop kunnen bouwen.

Nieuwe kansen voor mierenhopen

Natuurmonumenten gaat daarom het komende najaar en winter zorgen, dat er meer open plekken ontstaan in de te dichte bosdelen. Hiermee komt er dus meer zonlicht op de bodem, en dat is dan weer goed voor de mieren. En de mieren zijn

weer goed voor de bossen, want voor een goed bossysteem zijn mieren heel nuttig. Ze ruimen ten eerste veel schadelijke dieren op. In de directe omgeving van een mierenhoop worden de bomen verlost van veel aanvallen van diverse soorten van insecten. Hierdoor krijgen de bomen meer kans zich te ontwikkelen. Daarnaast verkrumelen zij de bosbodem, wat weer goed is voor de humusomzetting. En tot slot zijn de mieren weer een lekkere hap voor de groene en zwarte specht.

Het kappen in die bosdelen vindtplaats in percelen waar in het verleden zeer sterk gedund is. Hierdoor zijn tussen de resterende Corsicaanse dennen veel jonge dunne bomen opgeschoten. Al die soorten bij elkaar zorgen voor totale bodembedekking en dus krijgt de zon geen kans.

Dood hout

Tevens zal Natuurmonumenten aandacht besteden aan dood hout. Wist u trouwens, dat meer dan 50% van de biodiversiteit in dood hout zit? Dood hout is daarom erg belangrijk binnen een bos en daarom blijven enkele gekapte bomen liggen. Deze kunnen dan langzaam opgegeten worden door schimmels, insecten en bacteriën. Ook zal het veel mensen opvallen, dat er onderaan bij sommige bomen brede banden schors zijn

weggehaald. Dit noemt men het ringen van bomen. Ook dat is noodzakelijk, want zo verkrijgt u staand dood hout.

Nog genoeg te doen

Voorlopig zal in het bosgebied van Huis ter Heide nog voldoende moeten gebeuren om soorten kansen te geven. Komende winter worden er dus mogelijkheden gecreëerd voor de mieren. En zeg nu zelf als u tijdens een wandeling zo'n mooie mierenhoop ziet, dan weet ik zeker dat u ook even zult blijven stilstaan.

(bron Natuurmonumenten)

VOGELTREKTOCHT MET DE VOGELWERKGROEP

Dit jaar had de vogelwerkgroep ervoor gekozen om de jaarlijkse vogeltrektocht te organiseren in de Brabantse Biesbosch. Ook niet-vogelwerkgroepleden konden zich voor deze tocht opgeven waardoor we met een mooie groep van 25 personen op weg gingen naar de polders bij Werkendam. We parkeerden onze auto's op het parkeerterrein bij het Biesboschmuseum aan de Hilweg, waar Kees van Dongen, een van de gidsen, ons iets vertelde over het gebied.

Vandaar uit liepen we eerst de Pannekoek-route.

Deze 'cultuurhistorische' wandelroute ligt midden in het prachtige en waterrijke Nationaal Park De Biesbosch. De Pannekoek bestaat voornamelijk uit wilgen, vlier, riet en natuurlijk water. Het leuke aan het gebiedje is dat er veel verschillende biotopen samenkomen. Rietgorzen, grienden (die nog steeds op traditionele wijze worden gehakt) en doorgesloten wilgenvloedbossen worden afgewisseld met doorkijkjes over waterpartijen.

Het meest opvallende is de wilgentuin. Hier worden meer dan 40 wilgensoorten 'bewaard', waaronder soorten die in Nederland niet veel meer voorkomen. In deze tuin kun je goed zien hoe ze van elkaar verschillen. In de natte greppels van de griend zijn in het voorjaar gele lissen en spindotters te vinden. Het riet in de gorzen wordt jaarlijks gesneden.

Naast vele soorten watervogels komen er verschillende soorten zangvogels voor waaronder de blauwborst, koolmees, fitis

en winterkoning die gemakkelijk voedsel vinden in het insectenrijke gebied. Een roofvogel als de sperwer is gek op deze vogeltjes en maakt het leven voor hen een stuk minder eenvoudig. In de winter overheerst het

geel en bruin van riet en wilgenstammen die ieder op zijn eigen manier inspireert: voor de één een feest van pasteltinten voor de ander een mystieke ervaring.

Toen we het gebied betraden zagen we gelijk wat er gebeurt als de grienden niet periodiek gehakt worden. Ze groeien uit tot weelderige bossen met schots en scheef staande bomen. Voor iedere griendwerker is dit een gruwel, maar uit natuur-oogpunt zijn de verwilderde grienden heel waardevol. Er broeden veel vogelsoorten en op de stammen groeien allerlei mossen en korstmossen. Aan de overkant van een kreek keken we uit op een beverburcht. In dergelijke burchten brengen bevers de winter door. In 1988 keerden deze vroegere bewoners terug in De Biesbosch. Toen werden de eerste drie paartjes uitgezet. In 2010 telde de beverpopulatie ongeveer vijfhonderd dieren in ongeveer 87 burchten.

We liepen verder over een pad met aan weerszijden knoestige knotwilgen en doorkijkjes naar de waterkant waar we een aantal jonge eerstejaars knobbelzwanen zagen en vele tientallen

meerkoeten vergezeld door een aantal wilde eenden. Iets verder zagen we krakeenden, blauwe reiger en wintertalingen. Het geluid van een mager speenvarken verraadde dat er een waterral in het gebied aanwezig was. Doordat het weer een beetje bedompt en miezerig was lieten de vogels zich niet echt horen op een uitzondering van wat merels en roodborsten na. Bij het begin van de 'wilgentuin' liepen we langs de vangpijp van een eendenkooi. Eric Akkermans vertelde hier hoe de eenden de pijp in werden gelokt en aan het eind letterlijk en figuurlijk 'de pijp uitgeholpen' werden. Verderop in de 'wilgentuin' onderscheiden we duidelijk de verschillende soorten wilgen aan de vorm van het blad en de kleuren van het hout. We verlieten het gebied en liepen over de dijk richting de 'Spieringpolder'. Onderweg stonden we nog even stil bij een boom die duidelijk aangeknaagd was door een bever. Hier hoorden we ook duidelijk het niet alledaagse geluid van de Cetti's-zanger, een vogel die het goed doet in de Biesbosch maar verder in Nederland zeer zeldzaam is.

Terwijl we over de dijk liepen, waar we aan de ene kant uitkeken over de Polder Jantjesplaat en aan de andere kant de Kleine Noordwaard goed konden overzien, werden de telescopen van Eric en Kees op een bomenrij in de verte gericht en wat bleek.....een

drietel zeearenden zaten in de boomtoppen, een schitterende waarneming. We liepen na deze bijzondere waarneming naar restaurant "de Brabantse Biesbosch" waar we onze lunch zouden gaan gebruiken. De 'Griendwerkers lunch' en de vele soorten uitsmijters al dan niet met een 'soep van de dag' lieten we ons goed smaken. Na de lunch vervolgden we onze tocht door de Kleine Noordwaard. Een nat probleem bij het hek, waar we tot de enkels in de glibberige klei stonden, werd opgelost door iets verder de afrastering omlaag te drukken zodat de mensen die geen laarzen aanhadden ook redelijk het gebied konden betreden. Velen diverse soorten watervogels waren in het gebied aanwezig, zo zagen we o.a.; aalscholver, blauwe reiger, fuut, grote mantelmeeuw, grauwe gans, kievit,

grote Canadese gans, krakeend, kuifeend, scholekster, slobbeend, smient, waterhoen en zilvermeeuwen. Toen we dichterbij de eerder waargenomen zeearenden waren hadden we de telescopen nog een keer op die gigantische vogels gericht zodat eenieder ze goed kon bekijken. Ook een mooi gezicht is de foeragerende en later opvliegende grote zilverreiger. We stonden nog even stil bij een geplaatst kunstwerk

“Uitkijk op het landschap”, een kunstwerk van Urs Pfannenmüller, dat de vorm heeft van een liggende trechter of kijker. Het ligt aan de oever van de kreek, op de nu voor een deel ondergelopen polder Hardenhoek. Het meer dan tien meter lange bouwsel

bestaat uit ribben van betonijzer en verzinkte, stalen wapeningsnetten. Door de vorm en ligging van het werk ontstaat een markant punt in het landschap. Het werk nodigt de wandelaar uit er naar toe te lopen, het te bekijken en erin te lopen. Wij maakten er een mooie foto.

Ondertussen waren we aangekomen bij de parkeerplaats waar we onze auto's achtergelaten hadden. Onderweg zagen we ook nog sperwer, buizerd, ekster, fazant, graspieper, houtduif,

kauw, koolmees, zwarte kraai, merel, nijlganzen, pimpelmees, roodborst, slechtvalk, spreeuwen, staartmees, torenvalk, vink, veldleeuwerik en winterkoninkje.

Wanneer we ons vogellijstje met waarnemingen nog eens doornamen zagen we dat we al op zo'n ruime veertig soorten zaten. We besluiten nog even naar polder Maltha te rijden om te kijken of we daar nog wat bijzonders zouden zien. Bij aankomst vlogen er duizenden grauwe- en kolganzen over de akkers. Toen we naar de vogelkijkhut liepen zagen we een koppel grote bonte spechten en een aantal kramsvogels. In de kijkhut aangekomen is het vrij stil op het water. Een drietal aalscholvers waren de vleugels aan het drogen en op het water een aantal wilde eenden, krakeenden, wintertalingen en

smienten. Intussen werd het al aardig donker zodat het leek of er elk moment een regenbui kon losbarsten en we besloten dat het genoeg was voor vandaag en we de terugreis gingen aanvaarden. Eenieder werd bedankt voor zijn inzet en belangstelling, we konden terugkijken op een leuke en leerzame excursie.

Leo Reijnierse, coördinator VWG Ken en Geniet.

BEVER IS 'BACK IN BUSINESS' IN HEDELSE BOVEN

WAARD

Waren het vroeger de zandzuigers die de Hedelse Bovenwaard vormden, nu zwaait de bever hier weer de scepter over het landschap. De invloed van zijn 'knaaggedrag' op de natuur is groot en zeer gewenst. Voor Natuurmonumenten is de aanwezigheid van de bever een belangrijke aanwijzing dat het goed gaat met de natuur van de Hedelse Bovenwaard. De kans om deze schuwe knager aan het werk te zien is klein, maar de talrijke sporen die hij in het gebied achterlaat verraden veel over zijn leefwijze. Terug van weggeweest!

Al in 2008 zwom de eerste bever de Hedelse Bovenwaard in. Terug van weggeweest kun je zeggen. Want tot voor 200 jaar geleden, toen er op de oevers nog veel rivierbegeleidende ooibossen groeiden, kwamen bevers overal langs de Maas voor. Door overbejaging en het verdwijnen van zijn leefgebied is hij uiteindelijk helemaal uit Nederland verdwenen. Toen de

zandwinning in de Hedelse Bovenwaard definitief stopte en de plas werd afgesloten van de Maas, zag de bever weer een kans. Door de afsluiting nam de rust in het gebied toe en daar profiteert de bever van. Volgens de meest recente telling van dit jaar leven er in ieder geval drie bevers. Maar het zijn er waarschijnlijk meer, omdat bij een telling niet alle dieren worden gezien.

Bosbouwer bij uitstek

De bever kan met zijn snijtanden grote bomen vellen. Hij knaagt de bomen op ongeveer een halve meter hoogte door, waarbij de typerende potloodpunt ontstaat. De bast en de twijgen van de boom zijn in de winter het voedsel van de bever. Stammen en takken gebruikt hij ook voor zijn hut of burcht. Op deze manier ontstaan open plekken aan de oevers. Amfibieën, vissen en libellen profiteren mee van deze open en zonnige plekken. Omgevallen bomen zorgen op hun beurt voor een veilige schuilplaats voor waterdieren. Nietsvermoedend werkt de bever dus mee aan een mooie en gevarieerde natuur.

Opmars van bever langs de Maas

Vanuit de Biesbosch, waar de bever jaren geleden is uitgezet, is hij stroomopwaarts de Maas aan het bevolken. Ook vanuit het Limburgse land is hij met een opmars bezig. Op dit moment zijn in alle geschikte leefgebieden langs de Maas sporen van bevers gevonden. Alleen vaste sporen, zoals aangevreten stammen worden geteld. Losse takken gelden niet als betrouwbaar, want die kunnen ook door de Maas zijn aangevoerd.

Bron: Natuurmonumenten

VERBINDINGSWEGEN VOOR PLANT EN DIER

Vorig Hoefblad hebben we het gehad over de verschillende verplaatsingen, die plaats gaan vinden door middel van de ecologische verbindingzone. We gaan daar nog even op door.

Verschillende levensstadia

Ook zijn er diersoorten die in hun leven verschillende stadia doormaken, waarbij gedaanteverwisseling optreedt. Bepaalde soorten kunnen daardoor niet hun gehele leven in hetzelfde gebied blijven omdat zij voor ieder stadium weer andere levensbehoeften hebben. In een bepaald stadium zal de soort een ander leefgebied moeten opzoeken. Dit is vooral bekend van soorten die van gastheer wisselen. Een voorbeeld hiervan is de zwarte bonenluis. Deze legt haar eieren op bomen en struiken als de kardinaalsmuts, de sneeuwbal of de jasmijn. Van hieruit vliegt de tweede generatie luizen, die in tegenstel-

ling tot de eerste generatie gevleugeld is, naar planten als bonen, spinazie, zuring en dergelijke. Hier ontstaan de zwarte massa's luizen die we veel op deze planten aantreffen. In het najaar vliegen ze naar de bomen en struiken terug om er opnieuw eieren af te zetten.

Verbreiding

Over de achtergronden van de verbreiding van soorten hebben we het nog niet gehad. Aangezien deze grote consequenties hebben voor het natuurbeheer wijden we er een aantal aparte paragrafen aan. Verbreiding stelt planten en dieren in staat zich in nieuwe leefgebieden te vestigen. Gebieden waar de soort niet (meer) voorkomt worden daarmee ge(her)koloniseerd, mits deze uiteraard kunnen worden bereikt. Organismen weten zo te ontsnappen aan ongunstige omstandigheden, zoals voedselgebrek of achteruitgang in de kwaliteit van het oorspronkelijke gebied. Deze achteruitgang kan geleidelijk verlopen, maar ook plotseling, bijvoorbeeld in het geval van bosbrand of biotoopvernietiging door de mens. Ook in het geval van successie, het langzaam veranderen van de samenstelling van de vegetatie en van de dierenwereld in het gebied, kan verbreiding nuttig zijn.

Door verbreiding ontstaan nieuwe deelpopulaties met - voor ~en deel- andere erfelijke eigenschappen (namelijk de eigenschappen die in de kleine groep emigranten aanwezig zijn, een selectie uit de totale populatie derhalve) in nieuwe gebieden. Bovendien ontmoeten exemplaren uit verschillende populaties elkaar waardoor ook hierdoor nieuwe exemplaren met nieuwe combinaties van erfelijke eigenschappen ontstaan. Hoe vaker en des te verder exemplaren van een soort zich verplaatsen, des te groter is de kans dat zij exemplaren uit een andere groep van dezelfde soort tegen komen en er zich mee voortplanten. Daardoor wordt inteelt voorkomen.

Het wegtrekken van exemplaren uit de oorspronkelijke deelpopulatie betekent dus dat het risico van uitsterven van de populatie wordt verkleind en dat de kans op (her)kolonisatie toeneemt.

Loopkevers. een voorbeeld

De bioloog dr. P.J. den Boer heeft in Drenthe veel onderzoek gedaan naar de verbreiding van loopkevers. Den Boer keek

daarbij vooral naar de invloed van mobiliteitseigenschappen op de verbreiding van deze grondbewonende keversoorten. Loopkevers zijn wat mobiliteit betreft een ideale onderzoeksgroep. Niet alleen kunnen sommige soorten vliegen en andere niet, maar ook zijn er veel soorten waarbinnen sommige exemplaren wel en andere niet kunnen vliegen. Den Boer zette een algemeen voorkomende maar zich slecht verplaatsende soort uit in een geïsoleerd bosje waarin de soort niet voorkwam. Hij merkte dat de soort zich er prima kon handhaven. Blijkbaar zijn er soorten waarbij het verspreidingsvermogen (ook wel *dispersievermogen* genoemd) niet groot genoeg is om geïsoleerd gelegen terreinen - opnieuw - te bevolken, zelfs al is het terrein er geschikt voor. Uiteraard spelen agrarische monocultures, snelwegen en bijvoorbeeld diepe ruilverkavelingssloten mee in het onoverbrugbaar maken van de afstand tussen terreinen.

Verschillen binnen één soort

groene zandloopkever

S.K.

Vliegen en niet kunnen vliegen is één; maar zo blijkt er binnen één soort ook verschil te kunnen bestaan tussen méér en minder zwerflustige loopkeverindividuen. Die zwerflust noemt men *dispersiëning*, en deze is bij loopkevers in hoge mate erfelijk bepaald. Een deelpopulatie met veel zwerflustige dieren kan zoveel individuen aan de omgeving kwijt-

raken dat er te weinig overblijven om haar in stand te houden. Omgekeerd kan een populatie ook te gronde gaan als zij te weinig zwerflustige exemplaren kent, bijvoorbeeld in het geval van een natuurramp, een ziekte of een cultuurtechnische ingreep.

Het is dus voor het voortbestaan van een populatie loopkevers van belang over een zekere hoeveelheid zwerflustige exemplaren te beschikken. Hoeveel, dat hangt af van de situatie. Den Boer vond in milieus die eeuwenlang stabiel zijn gebleven vooral deelpopulaties met weinig dispersiëning. In instabiele milieus kwamen voornamelijk deelpopulaties met veel op verspreiding gerichte individuen voor. In de natuur kan dat uiteraard een heel zinvolle verdeling zijn. Weinig zwerflustige

soorten in instabiele milieus zouden geen lang leven beschoren zijn. Overigens is het belang van dispersievermogen en van enige dispersiedrang ook wel bij andere diersoorten vastgesteld.

Herkolonisatie noodzaak

Tijdens het onderzoek bleek ook dat loopkever(deel)populaties regelmatig uitsterven, een eigenschap die al eerder op theoretische gronden aan biologen bekend was en die overigens voor alle plan te- en diersoorten geldt. Dat betekent dus dat het voortbestaan van (loopkever)soorten afhankelijk is van de vestiging van nieuwe individuen uit deelpopulaties elders. Voe-gen we dit nu bij de constatering dat er ook niet-vliegende (loopkever)soorten bestaan en soorten met veel en met weinig dispersieneiging, dan zal duidelijk zijn dat de overlevingskan-sen van veel soorten afhangen van de aanwezigheid van ge-schikte terreinen in de nabije omgeving van het leefgebied. Den Boer voorspelt dat in Nederland, als gevolg van verder-gaande cultuurtechnische ingrepen, versnippering en isolatie, op den duur alleen de matig op dispersie ingestelde loopke-versoorten zullen overleven. Bij de sterk op dispersie in-gestelde soorten zullen te weinig individuen een nieuwe vesti-gingsplaats bereiken, terwijl de moederpopulatie steeds verder in omvang daalt. De slecht op dispersie ingestelde soorten zullen te kwetsbaar blijken voor veranderingen in het leefge-bied. Daarmee zou het aantal soorten in Nederland ongeveer worden gehalveerd.

Paden of verbindingswegen

De paden of verbindingswegen die dieren gebruiken zijn soms goed en soms minder goed in het veld te onderscheiden. Sommige paden - we noemen ze *wissels* - worden generaties lang gebruikt. Dieren herkennen ze aan de geur of bijvoorbeeld aan de achtergebleven haren en keutels. Maar vaak zijn ze ook voor de - geofende - mens zichtbaar als ingesleten paad-jes door de vegetatie. Doorsnijding van zo'n wissel door een weg of kanaal kan nog jaren na de aanleg veel slachtoffers onder de gebruikers vergen. Vooral als paden heel oud zijn wennen dieren maar moeilijk aan de verandering. Zo heeft men gezien hoe in het wild levende ratten gewoontegetrouw een sprongetje bleven maken op de plaats waar vroeger ooit een boomstam over de wissel had gelegen.

Heel vaak zijn paden of verbindingswegen echter minder duidelijk herkenbaar. Bepaalde elementen in het landschap, zoals houtsingels of slootoevers, dienen als geleidingsbaan en herkenningspunt. Trekkende dieren vinden dekking; planten een standplaats bij hun zaadverbreiding. We komen hier later in het Hoefblad nog uitvoerig op terug.

Barrières

Steeds vaker vinden planten en dieren barrières op hun weg. Wegen en kanalen doorsnijden leefgebieden. Verbindend elementen als heggen en houtwallen worden steeds vaker opgeruimd. Sloten worden gedempt. Het landschap wordt steeds eenvormiger, met als gevolg dat dieren geïsoleerd raken en uitwisseling tussen, in elkaars buurt levende, groepen van één soort (deel populaties) niet meer mogelijk is. Planten en dieren moeten kilometers door voor hen ongeschikt terrein afleggen om een geschikt leefgebied te bereiken. Deelpopulaties worden te klein en sterven uit, terwijl herkolonisatie vanuit omliggende gebieden om dezelfde redenen steeds moeilijker wordt. Niet alleen de verkleining van het oppervlak maar ook inteelt kan een grote bedreiging vormen voor de soortenrijkdom van te kleine leefgebieden.